

ESZMETÖREDÉKEK

ÉLET VAGY HALÁL?

A hallgatás fullaszt, a szó véres jajgatás. A meddőség viszont halál. Valóban, nem volnának fülek a hallásra, szemek a látásra s mi süketnémáknak, pókhálósféjűeknek jajveszékelnünk s vakoknak adunk riasztó fényjeleket?

De kiáltani kell, hátha felfülelnek rá. A hallgatás – halál.

*

Nem szeretnék a gyásznak színész könnyeitől fuldokolni, de viszont nem intonálhatom a banketteknek borral-itatott, síró cigánymuzsikával aláfestett hatásos szólamaikat sem. Az az ember, aki e sorokat rójja, sokat volt magában s meghordozta külföldi egyedülvalóságában is az ilyenféle panaszkodásait, amiket itt leír s itthon is sokszor beszélget bölcs öregekkel, akik sokat láttak és sokat látnak.

Egy öreg író, aki látta még nyomorogni Re vic zky Gyulát s nézte szegény, tüdővész arcán a láz és a könnyes szegény borzalmas pirosságát, ha a kiadó boldogan lecsípett egy-két pengőt a szokásos, nyomorúságos honoráriumból; aki még hallotta a zsémbes V a j d a Jánost dohogni; – egy öreg író mondja, hogy az a régi: a tisztos szegénység volt, a mai generáció sorsa: majdnem halálbaindulás. Süket zűrzavar, a magyar írók nem hallgatják s ha hallgatják se úgy, mint régen. Azelőtt nagyobb esemény volt egy vers, mint ma egy kiváló könyv megjelenése. Írók és munkák sikkadnak el s mindezt nem lehet a súlyos gazdasági helyzet materiális érveivel megokolni.

A közönségből vezett ki a hősi erőfeszítéseket szeretettel és ragaszkodással kísérő gyermeki hit.

Egy derék s jobb sorsra érdemes írónk, aki azóta elérkezett már a magyar költöket megillető díszsírhely keskeny parcellájához, jubileumi estjén, míg a szokásos, ünnepi felköszöntőket hallgatta, szégyenlősen odaforult a szomszédjához, mert nem tudta kifizetni a családja vacsoráját.

*

Miről is van szó? Egyik előkelő újságunk jónevű kritikus legutóbb megsürgette a humoristákat. Hol van a jó M i k s z á t h Kálmán-i anekdota, a kedves, mulató magyarvilág, derűs életszemlélet, adoma? Tehát adomát, anekdotát. A cigány muzsikáljon rogyásig, a vendég mulatni akar.

Ne próbálja senki a ragyogó palóc ellen fordítani szavaimat. De hol vagyunk mi az ő Magyarországtól, melynek, hogy csak említsem, a bűneit is tiszta szemmel látta ő? Körülöttünk elsüllyedt világok s még fülünkben a borzalmas földrengés rettentő robaja. Tehát a humoristákat?

Hallunk néha olyan véleményt is, hogy a megmaradt maroknyi magyarságból is legalább két milliárdnak el kell pusztulni, ki kell vándorolnia, hogy a többi nyugodtan élhessen. A túlnépesedés problémái! A magyar munkás, az állástalan tisztviselő nekivág a világnak. Van közülük Keleten, találkozol velük Olaszországban a förtelmes nyomornak, pusztulásnak s a szerencsének ezer változata közt, akad, aki az idegen légióba vetődik, rájuk bukkansz Kongóban, Madrid, Páris terein, Délamerika városaiban, Kanada erdősegeiben. A csekély magyarság hull, hull, nem volt elég a háború borzalmas aratása, a rettentő tékozlás folyik tovább.

Tehát anekdotát?

Itthon is ezer kérdés mered rád, míg a magyar élet fut a vicinális vágány rettentő egyedülvalóságában. Merre tartunk? Már nem halljuk a multból a felénk verő hahót s nem értjük a jövő üzenetét. A nagy opera gigászi zengése zúg: mi harsog benne? Az új honfoglalás nyitánya vagy a búcsúztató? Élet vagy halál, milyen rettentően egyszerű ez.

M i k s z á t h Kálmánt, az ilyen korokban ha egyáltalán megszületik, S w i f t -nek hívják. Talán nálunk is eljön. De nem mond majd anekdotát s adomát.

*

Romantikus nép vagyunk s tele vagyunk színes álmokkal. Fellángolunk a büszkeségtől, ha Nagy Lajos, vagy Mátyás Magyarországról hallunk s ez így is van rendjén, De alig vesszük észre, hogy azóta fölfedezték Amerikát, ismeretlen földrészek államai világhatalmi tényezőkké váltak, sőt egyes afrikai gyarmatok a civilizálódás igen dicséretes fokát érték el, nem is szólva arról, hogy terményeikre, gazdasági kincseikre az egész világ rá van utalva.

A XX. század magyarságának helyzete az új világ egyensúlyában katasztrófálisan megrosszabbodott.

A másik véglet, amit keserű szerelemmel A d y képviselt klasszikusan: kis ország. Komp-ország vagyunk, sorsunk arra utal, hogy nagyobb, erősebb naprendszer vonzó erejében szédüljünk tovább, a legkiválóbb embereinket halálra itéljük.

A dy, az individuális XIX. századvég s a háború előtti Magyarország nagy költője a magyarságnak azt a kétségtelenül nagy tragédiáját siratta, hogy a magyarságot az idő, a sors elütötte a vezetés elsőségétől s kulturában kénytelen más, nagyobb nemzete után kullogni, ahelyett, hogy a maga életét élje. Kicsi népek, félnemzetecskék ...

Való igaz, hogy a mi egész kulturánk inkább a nagy erőfeszítések, mint a nagy eredmények történelme, hogy irodalmunk tele van tragikus hősökkel. Tudom, hogy erkölcsi értékekről beszélek, amiket nem láthat a külföldi kritikus, ha a mi irodalmunkat a világirodalom nagyobb és tágasabb akusztikájába helyezi bele. De nekünk ezek az értékek szentek, mert véresek és könnyesek.

Mégis: tévedés azt állítani, hogy kicsi népeknek ne lehetne erős, eredeti kulturájuk. A kicsi finn nép a műveltség igen széles területein, – mint pl. a sport, népegészségügy, iskoláztatás stb. – messze előtte jár a világ legnagyobb nemzeteinek. A dánok, norvégek, lengyelek irodalma benne él a világ köztudatában. Miért hullattak ki bennünket Európa rostáján?

Még nyolc milliós nép is óriási feladatokra képes, ha rávezetik a fejlődés és a haladás útjára. Nagyobb baj az, hogy a vicinális politikai éleslátás sohase merte meggyónni elmaradottságunkat a népkultura terén. Van Petőfiink, Aranyunk, Kossovunk, de a mi népünk legfeljebb a nevüket tudja. *A magyarság legszélesebb tömegeinek a kalendárium az egyetlen olvasmánya.* Magyarország mostani ideje, mély katasztrófája a reformáció korához hasonlatos; az ország területe elveszett, a meglévő részeket is földúlja a társadalmi villongás, egyenetlenség. Nem szabad elfelejteni, hogy a reformáció ereje, történelmi hivatása a népkultura emelése s a szociális problémák megoldásának sürgetése volt.

*

Az út egyenes és világos.

A magyar irodalmat nem ismeri a magyar nép, nem ismeri a külföld. A németen kívül alig van nép, amellyel számbavehető s igazán komoly kulturkapcsolataink volnának. Hosszú idő mulasztását nagyon nehéz lesz helyrehozni. A latin népek hagyományos sovinizmusát alig lehet áttörni. A centennariuma esztendejében nem találtam olasz író, aki Jókai Mór nevét hallotta volna életében. A lefordított kötetek elmerültek a feledés boldog homályába. Nem kell folytatnom. Petőfit rossz és hiányos fordításokból ismerik úgy-ahogy. Mikszáthot, akinek világcsodának kellene lenni, sok nép ma sem ismeri még a nevérol sem.

Vannak, akik valósággal félnek a külföldtől. Pedig a művészetnek csak használ a külföldi atmoszférába való beállítás. Így mi magunk is jobban ráébredünk eredeti értékeinkre az idegennel való viszonylatban, nem is szólva arról, hogy belekerülünk az átfogóbb, az emberibb gondolatáramlásokba. Az önmagát néző sovinizmus nem hazafiság, a népi specifikum nem lehet végcél. Dickens, Dosztojevszkij nem az angolsága, oroszága, de a mély embersége miatt nagy. A nemzet: tápláló föld; a fa a kék univerzumba veti fejét. A fiatal demokráciák gyerekbetegségeit éljük. S a fiatal demokráciák jellemző betegsége sok egyebek mellett a túlzott hiúság. A fórumon a tülekedő, boldog középszerűségek, míg a nagy néptömegek teljes részvétlenséggel, tunyán nézik az idő mulását.

*

Az irodalom azonban nem lehet eladó, nem fogható be uralkodó klikkek jármába. Megdöbentő, hogy milyen alacsony szempontok veszélyeztetik s teszik lassankint illuzórikussá az irodalom szabadságát. Ha egy rendőrtisztviselőt szatirikusan állít be az író, a kapitányság vétót kiált és töröl a szövegvérvben. Miről írjon a magyar író? Holnap tiltakozik a háborúvesztes hadvezértől a díjnokig és a kiscgazdáig az egész magyar világ, az író elöl elszöknek az élet alakjai. A magyar élet a katasztrófa e borzalmas napjaiban, melyekben sajnos oly szomorúan mutatkoznak fajtánk nem dicséretes tulajdonságai is, csupa mézédés szót, enyelgő hárfapengést vár.

A magyar író szívében egy halálraitélt ország fájalmával, az állati sorba lököttek irtózatosszemrehányásával, minden szenvedőnek és nyomorgónak jajával s a jobbak reménykedésével itt áll és kiáltani fog. A jajt nehéz hallgatni, de nehezebb és fájóbb végigélni. Hát legalább hallgatni meg kell tanulni. Süket fülek, hályogos szemek. Meddő csatározások.

*

A csonka magyarországi irodalom ijesztően megöregedett. A fiataljaink, *Nyugat* gárdája, már az ötvenhez közel. Hol sír, jajgat a háború utáni Magyarország gigászi keserősége? A megmaradt országgrész azt hiszi magáról, hogy ő az egészséges. Pedig Erdély és az elveszett részek felöl sokkal erősebb, egészségesebb hang riad.

Mikor tudjuk meg, hogy mi vagyunk a betegek, megmaradt magyarok?

(Debrecen)

Boros Ferenc

MAGYAR IRODALOM

Az alábbi kis tanulmány annak az előadásnak magyar fordítását adja, amelyet Dr. phil. Henrik Becker a lipcei Verein für Neuere Philologie-ban tartott. Becker dr. fia Becker Fülöp-Ágost volt budapesti, jelenleg lipcei professzornak, Budapesten született és több évet töltött a B. Eötvös József-Collegiumban. A cikkíróval nem bocsátkozunk polémiába, jóllehet szűkreszabott megállapításai több helyütt sebezhetőek volnának ... De érdekesnek tartjuk kiemelni, hogy Aranyt Petőfi rovására, Babitsot pedig Ady rovására nagy dicséretekkel jellemzi a rövid elmefuttatás.

Gragger Róbert hirtelen halála folytán Berlinben egy olyan tudománykör árvult el, amelyet amugyis alig műveltek a németeknél: a magyar irodalomtörténet. Pedig a magyar irodalom mindenképpen méltó a figyelemre. Kezdetei a 13. századba nyúlnak vissza, bár a középkorból leginkább csak vallásos szövegek maradtak fenn. A renaissance óta Magyarország nyomon követi az általános európai fejlődést, még pedig egészen közelről. Épen azért, hogy belső tradíció nem kötötte meg a költőket, körülnézhetek Európában a legmodernebb minták után. Haladó irányokhoz csatlakozva Balassa Bálint már a tizenhatodik században olyan költészetet teremtett, milyenre a németeket először csak Opitz tanította. A magyar tizenhatodik század költészete azért is érdekes, mert benne a török háborúk világtörténeti eseményei közvetlen közelről tükröződnek. Zrinyi Miklós, Szigetvár ismert védelmezőjének unokája, elődjének hőstetteit egy félig mithologikus eposzban örökölte meg.

A magyar költészet legjelentősebb termékei természetesen a tizenkilencedik századba esnek. 1800 körül Kazinczy a nyelvet gondosan újjáalakította, ami nagy szolgálatára lett a következő költői nemzedékeknek. A negyvennyolcas idők nagyjai közül Petőfi alakját ismerik nálunk a legjobban. E zseniális, forrongó lírikus mellett. Vörösmarty és különösen Arany emelkedik ki: két költői egyéniség, akik, ha nem is olyan csillogó, de mindenesetre mélyebb tehetséggel nagy virágzásra vitték a magyar költészetet. Erről azonban a fordítások csak halvány képet nyújtanak, mert ezeknek a klasszikusoknak művészete elsősorban a nyelvben van, ilyenformán erre a korra nézve meg kell elégednünk a könnyen lefordítható Petőfivel.

A következő generáció hozza az ismert regényírót, Jókait, aki ügyesen elevenít meg kissé köznapi szerelmi történeteket, beállítva ezeket a kialakuló magyarság érdekes milieujébe. Mellette Madách szerzett egy fausti költeményével, az *Ember tragédiájával*, talán túlzott dicsőséget. Kevésbé ismerik Németországban Mikszáthot, amit sajnálni lehet. Mert a Jókai romantikájánál sokkal mélyebb kedély szól hozzánk ebben a Raabe-val lelki-rokon, finom érzékű novellistában.

A német könyvpiacnak becsületére válik, hogy az említett költőket fordításokban bírjuk, sőt a Reclams Universum-Bibliothek és az Inselbücher révén olcsó – bár sajnos, kevésbé kelendő – kiadásokban is. A legújabb irodalmi jelenségek is helyet kaptak, bár ezeket nagyon egyenlőtlenül ismerjük. Legtöbbet szerepelnek ugyanis azok az írók, akik – mint Herczeg, Molnár, Lengyel, Karinty – a külföld színpadjait és folyóiratait nem a legmélyebb munkákkal ellátják, a komolyabb tehetségeket azonban a fordítás dacára is alig olvassák. Pedig ilyen van sok. Említhetem a modern Magyarország bálványát, Adyt, egy szimbolista költőt, aki a Stefan George opusába tartozik, de erősebb vizionárius tehetséggel. Az erotikus regényt Móricz műveli, minden kellemetlen cinizmus nélkül, de igen érdekes lélekrajzzal.

A mai költők élén kétségkívül Babits Mihály áll. Különleges szépség árad a *Timár Virgil* fia c. novellájából. Legjobb regényében, a *Kárvavárban* azt adja, ami a német olvasót leginkább érdekelheti: a mai Magyarország képét, azt a harcot, amit a modern, rohanó ipar-világ a régi Magyarország előkelő, de nehézkes szellemével folytat. Babitsal a magyar irodalom megint olyan stádiumba lépett, amikor nekünk, németeknek mond valamit. Azok, akik az eddig leginkább olvasott Petőfinek és Jókainak kissé elavult és szűkkörű csikós- és huszárromantikájával többé már nem elégsznek meg, Mikszáthban és Babitsban finom megfigyelőket és modern szellemeket találnak, akik keresztülvezetik az olvasót a háború előtti és utáni Magyarország különböző rétegein és akik számunkra ezzel az érdekes szomszédnéppel a szellemi érintkezést fönnttarthatják.

(Lipcse)

Henrik Becker

AZ ÚJ MAGYAR LIRA

Egy fiatal író, Komlós Aladár könyvet írt az új magyar líráról, közel két évtized óta az elsőt. Komlós könyve olyan embernek a munkája, aki tud verset olvasni és aki hiánytalanul, minden vonakodás és hátsó gondolat nélkül szimpatikus passzióval adja át magát a versek olvasásának. Nem sok ellenállást tanúsít a közhelyekkel szemben, de versolvasási élményei annyira erősek és igazak, hogy némileg áthevítik, plasztikussá

teszik és újra színezik a kész sablonokat. Tele van rokonszenves emberi tulajdonságokkal; dicsérete szinte túlságosan is fullánk-nélküli, maliciája pedig annyira finom és burkolt, hogy a szerzőnek élőlőszóval kell rá felhívni az olvasó figyelmét. Kár, hogy Komlós nincs tisztában képessége határaival. Radikálisan hiányzik belőle a formula talán nem elsőrangú, de nem megvetendő adománya – és folyton formuláz. Nem szeretem, ha Kosztolányi Dezsőt „a doriangrayizmus“ költőjének nevezi; a Babits-problémát nem érzem megoldottnak „a valóság költője“ meghatározással, melyen különben Gellért Oszkárral osztozik. Általában Komlós Aladárban több a szív, mint a módszer. Könyve részben portrészorozat, részben irodalomtörténeti munka és egyesíti, hogy úgy mondjam, mindkét eljárás hátrányait. Nagy szeretettel rajzolja meg Füst Milán és Nagy Zoltán arcképét, akik nem kritikai problémáknak, hanem irodalomtörténeti dokumentumoknak születtek, másrészt ugyanarra a kissé bizonytalan szellemtörténeti fonalra fűzi fel a legkülönbözőbb költőket. A portré terjengősségét egyesíti a rendszerezés önkényével.

Ennyi elég is volna Komlós könyvéről, amelyben van néhány finom életézés és kitűnő megfigyelés, de nincs egyetlen állásfoglalás. Ady-tanulmánya teljesen elhibázott, annak ellenére, hogy kifogástalanul interpretálja Adyt és a költő ha élne, bizonyára magára ismerne Komlós könyvében, amely olyan, mint egy intelligens és megértően hízelgő tükör. Ez a fiatal író ideális olvasó; nála gyanútlanabb, lelkesebb, odaadóbb publikumot Ady keresve sem találhatott volna, de ma nem publikumra és interpretálóra, hanem kritikusra van szükség. Komlós nem kritikus, de néha mégis tudtán kívül leír egy kritikai mondatot, amelynek naivitása azért oly szembeszökő, mert a szerző maga sincs tisztában a jelentőségével. „Egy roppant fontosságú nagy emberi vállalkozásnak vagyunk szemtanúi – írja – az istenné levés ... kísérletének“. Ebben a mondatban az a megdöbbentő, hogy szóról-szóra igaz és ha Komlós átélte volna egész kísérteties jelentést, valószínűleg nem merte volna leírni. De leírta, szokott jóhiszeműségével és akaratlanul is leleplezte Adyt, túlbuzgó interpretálásával kiemelt olyan, mozzanatokot, melyeket a költő bizonyára jobb szeretett volna homályban hagyni, a fények és árnyak más elosztásával felhívta a figyelmet az igazi kritikai problémákra s így mintegy elvégezte az eljövendő Ady-kritikus műveletének számtani ellenpróbáját.

*

Ady költészete Csonkamagyarországon még mindig védelemre szorul. Még mindig vannak, akik tagadják a magyarságát és vannak, bár egyre kevesebben, akik tagadják a tehetségét. Bár a magyar irodalmi élet makacs és kitartó ellenkezése Ady nyelvével és mondanivalójával szemben nem utolsó bizonyítéka Magyarország kulturförlényének, mert a kultúra elsősorban állandóság és kontinuitás, tehát ellenállás és bizalmatlanság minden novum iránt és Magyarország ebben éppen a legnagyobb kulturnemzetekkel, Franciaországgal és Angliával jár egy úton, más jöttment nemzetekkel szemben, amelyeknél az új nem talál ellenállásra, mert nincs régi, ami ellenálljon, – de az ellenállás most már épp elég ideig tartott, a magyar irodalmi közvélemény már bizonyosságot tett arról, hogy van benne előkelő tartózkodás és tisztelt a saját multját. Legfőbb ideje, hogy mindenki elismerje Adyt és legfőbb ideje, hogy megszűnjön az Ady-apologia, melynek gondolat- és fráziskészlete előbb-utóbb ugyis kimerül, és meginduljon az Ady-kritika, az Ady-revizio nagy munkája. Az Ady-kritika egy olyan generációnak a feladata, amelynek Adyt nem kellett korábbi költői benyomásokhoz asszimilálnia, amelynek Ady volt az első költői benyomása és míg az előtte való nemzedék fokról-fokra barátkozott meg Adyval, aszerint, amint sikerült felismernie a szálakat, melyek az új költőt a magyar irodalom multjához fűzik, ez a nemzedék a magyar multat is Ady költészetének visszafelé fordított reflektorfényében ismerte meg. E nemzedék számára Ady nem a hagyomány megbontását, hanem a hagyományt jelenti, vagy legalább is egy bizonyos hagyományt. Az idősebbeknek Ady elért eredmény, a fiataloknak örökség.

Próbáljuk meg érzélgősség nélkül tisztázni a kérdést. Az irodalmi öröklésnek számtalan fajtája, az átmeneti típusoknak tömérdek változata lehetséges. Van azonban két jellegzetes magatartás, amelyek közül hol az egyik, hol a másik lép fel az irodalmi fejlődés nagy fordulópontjain. Vannak nemzedékek, amelyek *tiszta lelkiismerettel* őrzik legelső irodalmi emlékeiket, amelyeknek egész életén átremegnek a kora ifjúságukban megütött hangok. Racine-nak sohasem kellett megtagadnia a Port-Royal kertjében olvasott írókat; talán nem is tudjuk, mennyit köszönhet Arany János a derék 18. századi magyar költőknek, akikkel a debreceni kollegiumban megismerkedett; a romantikus Musset meghatottan gondol vissza Boileau-ra. Lehet, hogy Ady Endre maga is a *hálás* költők közé tartozott, első, igénytelen versei erre vallanak. De – ha szabad magamat így kifejezni – vannak hálátlan költők és hálátlan nemzedékek. Vannak, akik rossz lelkiismerettel cipelik magukkal ifjúkoruk szellemi hagyatékát és alig várják, hogy megszabaduljanak tőle. Attól tartok, hogy a mai nemzedék is ilyen.

Külföldön a közvélemény mohó és nyugtalan kíváncsisággal fordul az új nemzedék felé. Nálunk senki sem törődik azokkal, akik még innen vannak a harmincon; a legfiatalabb író-generációnak nincs alkalma nyilatkozatokban jellemezni önmagát és ez bizonyára jól van így; egy generáció leghitelesebb kifejezése nem az önarckép, hanem az alkotás. Így meg se kísérem annak a nemzedéknek a jellemzését, amely a háború, a forradalmak és ellenforradalmak idején élte szellemi gyermekkorát és amelyről még azt sem tudjuk teljes bizonyossággal, hogy egyáltalán van-e? Éppen a magyar irodalomból ismerünk nemzedékeket, amelyek nincsenek. De erről a nemzedékről, amely talán nincsen, annyit szinte deduktív úton megállapíthatunk, hogy a

változó jelszavak és a változó események óvatosságra tanították; bizonyosra vehetjük, hogy Ady túlradó generációja után most egy tartózkodó nemzedék van kialakulóban, amely a magányos erőfeszítést többre becsüli a kollektív extázisnál. Ez a nemzedék bizalmatlan mindennel, elsősorban a saját szép hangulataival, a saját könnyű elragadtatásával szemben. Nem adja meg magát önkéntelen szimpátiáinak; jobban mondva megpróbálja elemezni és értékelni a szimpátiát és ha lehetséges, felülkerekedni rajtuk. Ellenáll a szirének énekének, nem a szirén miatt, hanem mert homályosan érzi, hogy az ellenállás kötelessége önmagával szemben, hogy csak azt ismerheti meg, *csak azt élheti át igazán*, amit távol tart magától. Ez a nemzedék mindenekelőtt önmagát akarja megismerni és az önismeret többek közt kritikája a készenkapott gondolkodási, és érzésformáknak, amelyekben felnevelkedett. A magyar közelmúlt lelkivilágát egy név foglalja össze szinte hiánytalanul: Ady Endre.

*

Megpróbálom egészen vázlatosan érinteni azt a kérdést, amelyről azt hiszem, hogy a most már nem sokáig keshető Ady-kritika középpontjába fog állni, Ady magyarságának a kérdését, amely még egyáltalában nincs elintézve, bár nem olyan formában, ahogy konzervatív jobboldali körökben képzelik. Ady páratlan sikerének és varázsának a titka, hogy *dramatizálta* a magyarságot, ami előtte senkinek sem jutott eszébe. A magyarságnak azelőtt is voltak regényes külsőségei: *Landschaft*-ja, *couleur locale*-ja, de Ady fellépése óta a magyarság ténye vált regényessé. Ady felfedezte, hogy egy ember magyar volta egy sereg szituációra ad alkalmat, hogy aki magyarnak született, mintegy belépőjegyet váltott egy szövevényes kalandregénybe. A magyarság az egyes ember számára azelőtt érzés vagy állapot volt. Ady Endre költészetében ezenfelül még életrajz, pályafutás, karrier. Magyarnak lenni annyi, mint kihajolni a vonatablakból és nézni a magyar tanyákat; ez a tájkép régebbi poétát is inspirálhatott volna hazafias meditációra, de ami másnál megénekelhető költői tárgy, vagy feladat, Adynál másra át nem ruházható személyes magatartás, egy bekezdés az életrajzából. Magyarnak lenni annyi, mint elindulni az Értől és befutni az Oceánba; annyi, mint szépnak, szilajnak, paraszt Apollónak lenni, annyi, mint alulmaradni ügyes svábokka és zsidókkal szemben, annyi, mint összeomlani, sírni, fáját átkozni, reménykedni és újra sírni. Nincs helyem rámutatni azokra a szinte elemezhetetlenül finom árnyalatokra, azokra, a részletes és pontos utasításokra, melyekkel Ady minden elképzelhető szituációban megszabja a mélyen és gyökeresen magyar állásfoglalást. Ahogy a nép számára „művelt társalgót“ és „szerelmi levelezőt“ írnak, ugyanúgy ki lehetne vonni Ady művéből a magyarság illemcodexét, *le manuel du parfait hongrois*-t.

Erről a költőről valami érthetetlen optikai csalódás miatt annak idején azt mondták, hogy nem magyar; ma úgy tetszik, túlságosan konkretizálta, szinte fizikai valósággá formálta a magyarságot. Nincs is gyökeres ellentét közte és a belföldi fogalmak szerint klasszikus, nemzetközi relációkban romantikus századvégi magyarság közt. Mindkettő közös vonása, hogy a magyarság definíciójával nem a magyar történelmi szukcessziót, nem kiváló individuumok szellemi örökségét, nem egy nemesen és finoman árnyalt évszázados lelki típust tettek meg, hanem az egyes magyar embert, a konkrét magyar embert, vagy ha úgy tetszik, az *örök magyar embert*, (lásd a „volgai lovas“ és másfelől az „eltévedt lovas“) összes kiaknázatlan kincseivel és végtelen lehetőségeivel. Ez a nacionalizmus határozatlan és közönyös volt olyan problémákkal szemben, amelyek szigorú meghatározást követelnek és merev definíciókkal fogott körül olyan területeket, amelyek nem szorultak definícióra. Pontosan meghatározta a magyar karaktert, de nem határozta meg a magyar szellemet...

Ady csak folytatta, részletesen kidolgozta és ad absurdum vitte a magyar karakter konkretizálását. Mikor föllépett, a magyar karakter egy kollektív típus testesítette meg: az alföldi és dunántúli magyar paraszt. Ady Endre a magyar karaktert még tovább szűkítette, még több egyéni ismertetőjellel ruházta fel. A magyar karakter nála Ady Endre karaktere. A magyar sors Ady Endre sorsa. Magyarnak lenni annyi, mint Ady Endrének lenni. Ady úgy járt a világban, mint a magyarság letéteményese, erőtlén vállain az egész magyarságot hordozta. Nem: *magyar ember* volt, mint előtte és utána igen sokan; a magyarság volt. Aki rajta kívül magyar van és volt a világon, csak őt illusztrálta, csak őbenne kapta meg teljes értelmét. Így természetesen, hogy minden találkozás, vitája, összetűzése, minden banális szerelmi kalandja sorsdöntő eseménnyé, titkos értelmű szimbolummá magasodott. Ady, a magánszemély úgy hordozta körül Adyt, a szimbolumot, mint egy frigládát. Senkinek sem tartozik felelősséggel; vele szemben komikus és értelmetlen gesztus minden felelősségre vonás, minden tettéért a magyarság felel, amelynek ő az inkarnációja. Valaki azt írta róla, hogy mikor beköltözött a Magyar Király szállóba, az egész személyzet, a portás, a pincérek, a legutolsó lohndienerig Adyt szolgálták ki, Adyért lótottak-futottak, Adyért robotoltak. Ugyanezt tette Adyért az egész magyar irodalom-történet, az egész magyar történelem. Csokonai, Petőfi, Vajda János csak az. ő előfutárjai. Az előbb helytelenül mondtam, hogy Ady a magyarság inkarnációja; ha alárendelt viszonyban vannak egymással, akkor mindenesetre a magyarság van Adynak alárendelve. Adyban kulminál a magyarságban megnyilatkozó teleologia. Még ez sem egészen pontos: Ady költészete olyan interpretációra is alkalmas, amely szerint a magyarság egész élete Ady testén belül zajlik le. Ady magyar, ez igazán nem vitatható, egészen a szolipszizmusig, egészen a tébolyig az.

*

Az az új generáció, amelyről remélem, hogy létezik, és amelyről az a gyanúm, hogy *faculté maitresse*-e a kritika, nem fogja gondolkodás nélkül átvenni, mint „szent“ hagyományt, Ady magyarságát. E tündöklően nagy

költőt meg fogja őrizni a szíve lelejtettebb zugában, de le fogja bontani azt a szeszélyes, barokk felépítményt, melyet a magyar öneszméletre emelt. Ez a nemzedék híve a határozott és éles megkülönböztetéseknek, különbséget tesz vallás és nacionalizmus közt, kevés érzéke van az olyan nemzeti vallás iránt, melynek apologetikája és dogmatikája egy magányos ember testére van szabva és nem olyan rövidlátó, hogy a nagyváradi újságírókat összetévesse a lotharingiai parasztleánnyal. Azt mondják, Ady költészete reakció a XIX. századi pozitivisták tudomány ellen és Ady szántszándékkal került minden exakt kifejezésre. Az új ízlés ma ismét tudományos exaktságot követel a költőktől, ha más természetűt is, mint a parnassien-ek korában és mint tudománytalan hipotézist elveti azt a *harmonie préétablie*-félét, amelynek alapján Ady a magyarság egyetemével azonosította magát. A magyarság sokkal gazdagabb, sokkal komplexebb valami, semhogy egy ember ki tudná méríteni. És végül a magyarságnak nem hősökre, hanem munkásokra, nem magyar karakterfejekre, hanem magyar gondolatokra, nem tragikus allegoriákra, hanem életerős hagyományokra van szüksége. Egyiket sem kaphatja meg Adytól, aki istenné akart lenni, mert ez még mindig könnyebb feladat volt számára, mint emberré lenni.

(Budapest)

Hevesi András

VÉDEGYLET, KOSSUTH ÉS IPARSTATISZTIKA...

A napokban egy rendkívül érdekes röpvív került a kezembe. Két nagy ívoldal, sűrűn telenyomtatva a negyvenes évek jellegzetes, hosszúkás vágású betűivel. Felszólítás az 1842-ben megalakult Iparegyesület tagjaihoz, hogy egy magyar iparstatisztika összeállításához adatokat gyűjtsenek és szolgáltatassanak. A röpvív a következő címet viseli:

„Iparstatisztikai kérdések, mikre az iparegyesület kép- és ügyviselő urak, valamint mindazon ügybarátok, kik a hazai iparállapotok megismertetése körül szívesen fáradozni elhatározzák, felvilágosítást s adatokat gyűjteni s azokat az Iparegyesület igazgató Választmányának beküldeni hazafiúi bizodalommal kéretnek.”

Keltezése a röpvívnek nincs, de a negyvenes évekből való lapok, különösen azonban a *Hetilap* segítségével megközelítő pontossággal meg lehet állapítani keletkezésének időpontját és körülményeit. Egészben oly érdekes dokumentuma a magyar gazdaságtörténetnek, hogy megérdemli a rövid ismertetést.

A külső körülmények ismeretéhez mindenekelőtt néhány adatot kell leszögezni a negyvenes évek gazdaságpolitikai mozgalmából. Kiindulási pont az *Iparegyesület* megalakulása 1842 június 4-én. Kezdeményezője, legfőbb mozgatója, első aligazgatója, majd 1846 januártól kezdve igazgatója K o s s u t h Lajos volt, kinek agyában – saját közlése szerint, – fogságának idején született meg egy ipart támogató, fejlesztő társadalmi egyesületnek az eszméje. Működését az Iparegyesület egy iparkiallítás rendezésével kezdte meg, amely hivatva lett volna, hogy a magyar ipar állapotát és termelő képességét ismertesse meg a közönséggel. Ez az első magyar kiállítás 1842 augusztus 25-től szeptember 20-ig volt nyitva és 203 „művész és gyárnok“ vett részt rajta. Az Iparegyesületből indult ki a *Magyar Kereskedelmi Társaság* megalakításának gondolata 1843-ban, a *Gyáralapító Társaság* 1844-ben és az Iparegyesület körül született meg a *Védegylet* eszméje is, amely hivatalosan 1844 végén konstituálódott Pozsonyban.

Mindezek az alakulások különböző módon egy célt szolgáltak: megszüntetni azt a gyarmati viszonyt, melyben Magyarország Ausztriához állott és megteremtteni a független gazdasági élet előfeltételeit. Ehhez azonban mindenekelőtt tudni kellett volna, hogy mi van az országnak, milyen természeti kincsek állanak rendelkezésére, mely iparok vannak már meg és mely iparok megteremtéséhez vannak meg a természetes előfeltételek. Hiszen az 1812. évi kiállítás rendezői úgyszólván vaksötétségben tapogatóztak, mikor a kiállítás részvételi felhívásait kellett kibocsájtani és a Védegylet idején városról-városra kellett összeírni, hogy tulajdonképpen milyen iparok vannak az ország területén. A hivatalos adatokat legfeljebb a sótárak útján lehetett volna beszerezni, amelyek a negyvennyolc előtti Magyarországon adóhivatalok gyanánt működtek és adóztatás céljára szolgáló feljegyzéseket vezettek. Ezeket azonban a helytartó tanács hét lakat alatt őrizte; hozzájuk közönséges halandó, pláne, ha Ausztria ellen irányuló szándékokkal gy4anúsították, nem juthatott.

Igy vetődhetett fel a társadalmi úton összegyűjtendő magyar iparstatisztika gondolata. Hogy maga a gondolat kitől származott és pontosan mikor született meg, természetesen nem lehet megállapítani. Egyik forrásban akadtam ugyan olyan nyomra, hogy J ó z s e f nádor, aki védnöke volt az Iparegyesületnek, mutatott rá az iparstatisztika szükségességére. Közlebbi adatok hiányzanak. Csak annyi bizonyos, hogy a kérdőívek 1844 végén, vagy legkésőbb 1845 elején már szétmentek. 1845 április elsején indult meg ugyanis Vallas Antal szerkesztésében az Iparegyesület közlönye, a *Hetilap*, amely második számában már közli Eger iparstatisztikai ismertetését, néhány számmal később pedig arról számol be, hogy a kérdőívek közkezen forognak. Azt sem tudjuk, hogy ki volt ennek a nyolcvanegy pontból álló iparstatisztikai kérdőívnek az összeállítója. Erről sem a *Hetilap*, sem a többi egykorú újságok tudtommal nem tesznek említést. Azt hiszem azonban, nem járok messze

a valóságtól, ha legfőként Kossuth Lajost, aki a negyvenes évek iparvédelmi mozgalmainak lelke volt, gyanítom mögötte.

Azt mindenesetre meg kell állapítani, hogy a kérdőív nagyon alapos munkának az eredménye és becsületére válik a szerzőjének, vagy annak a bizottságnak, amelynek műhelyéből kikerült. Figyelemmel van a gazdasági élet összes jelenségeire és a legcsekélyebb fontosságú momentumokat sem hanyagolja el. Jellemző egyébként, hogy az *ipar* szót nem a mai értelemben, hanem a német *Gewerbe* kifejezésének megfelelően használja és iparnak tekint minden kereseti foglalkozást, még a mezőgazdaságot is. Utóbbit a mesteremberek és gyárosok által üzött ipartól való megkülönböztetésül *gazdasági iparnak* nevezi.

A kérdőpontok hat csoportra oszlanak. Az első csoport arra vonatkozik, hogy a tudósító vidékén mi van, és mely mértékben van meg azon természeti feltételekből, melyek az iparüzéshez szükségesek. Ide tartoznak a folyók, tavak, vízierők, erdőségek, széntelepek, egyéb ásványok, milyen a föld termelékenysége általában. A második csoport kérdőpontjai a mezőgazdasági művelés és állattenyésztés egyes ágazataira, valamint a birtokmegosztás módjára, úrbéri viszonyokra stb. vonatkoznak. Harmadik csoport a közlekedés. Milyenek az utak, csatornák, hidak, kompok, a postajáratok, gyorskocsizási viszonyok, mit kellene még létesíteni, honnan kellene az új létesítményekhez a szükséges anyagokat beszerezni? Kívánatos, ha valaki új tervet hoz javaslatba, közölje egyúttal „a nyereségnek reményteljes hánylatait, avagy sperativus calculusait is.“ Manapság ezt jövedelmezőségi számításnak mondanák.

A negyedik csoport a forgalmi viszonyokról kíván felvilágosítást. Forgalom kifejezés alatt azonban a kérdőív a kereskedelmet érti. Itt előadandó, milyenek a vidék főüzletágai, milyenek a vásárok, hitelviszonyok, honnan szerzik be a kereskedők iparcikkeiket és mit kellene tenni a kereskedés révén a honi ipar előmozdítására. A vidék összes kereskedői lehetőleg szakmánként csoportosítva név szerint felsorolandók.

Az ötödik csoport a *népességre* vonatkozó kérdéseket tartalmazza. Mekkora a lakosság száma, milyenek a népszaporodás jelenségei, milyen a lakosság megosztása foglalkozási ágak szerint, milyen a lakosság alkalmassága ipari szempontból és milyenek az igényei iparcikkekből. Adatok közlendők a nemzetiség és vallás, szerinti megosztásról és propaganda szempontjából közlendő azon „iparkörben és egyéb műtudományokban jártasoknak“ névsora, akiktől ipari ügyekben „véleményeket, tanácslatokat, ítéleteket, vagy eszközléseket lehetne reményelni.“

Legterjedelmesebb a hatodik csoport, amelyben a *sajátképeni iparra* vonatkozó kérdések foglaltatnak. Külön kérdések foglalkoznak a háziipar, a kisipar és gyáripar állapotával, figyelemmel a nyersanyagok és félgyártmányok beszerzési forrásaira, az értékesítés módjára, a műhelyek, gyárak berendezésére. Közlendő az iparosok értelmiségi foka és a mesterség iránti hajlamossága. „Megmarad-e a mesterember üzlete mellett állhatatosan? vagy miként kivált a magyarnál szokás, egy kis lépesedés után felváltja műhelyét földbirtokkal, szerszámaival ekével, kapával? Összeállítandó a tudósító körzetében levő gyárak jegyzéke, a gyáraktól minták, mutatóanyagok és kimerítő árjegyzékek szerzendők be, egyúttal pedig javaslat teendő, hogy a vidéken minő gyárakat lehetne a jövedelmezőség reményében állítani.“

Maga az a körülmény, hogy az Iparegyesület a negyvenes évek derekán foglalkozott ezeknek az adatoknak a gyűjtésével, nem új és különböző gazdaságtörténeti munkákban meg van említve. Sem egykorú munkákban, sem későbbi feldolgozásokban nem akadtam azonban a kérdőív ismertetésének nyomára, pedig mint a fentiekből megállapítható, szerzői igazán alapos munkát végeztek. Ez a kérdőív egymagában is elsőséges annak a szélesen elterjedt balvéleménynek a megcáfolására, hogy a Védegylet körül csoportosult politikusok komoly gazdasági megalapozás nélkül csak a lelkesedésre appellálva akarták a harcot az ipari függetlenségért megindítani. Egyúttal pedig, – ha igaz az a feltevés, hogy Kossuthot kell a röpvív mögött gyanítani, – ez a munka újabb bizonyítéka Kossuth rendkívüli sokoldalúságának és a gazdasági kérdések iránti helyes érzékének.

Mint említettem, a kérdőívek 1844 végén vagy 1845 elején mentek szét és az első ilyen iparstatisztikai leírás közlését a *Hetilap* 1845 április 4-ki számában kezdte meg Egerről. Ebben az évfolyamban szerepelnek még Besztercebánya, Brassó, Debrecen, Dunaföldvár, Eperjes, Nagyszombat, Paks, Pécs és Szombathely. A következő évfolyamban már csak három leírás van: Békés, Nádudvar és Zombor és 1847-ben ismét három: Nagykőrös, Pest és Tolnamegye. Az egyes leírások természetesen különböző értékűek és terjedelműek, de mind alkalmasak arra, hogy képet nyújtsanak az ismertetett városok és községek közigazgatási viszonyairól a negyvenes évek derekán. Mindenesetre a közölt adatok egyes monografiák készítésénél ma is nagyon jól felhasználhatók volnának.

De ha a beérkezett iparstatisztikai felvételek jók voltak is, szám szerint ez eredmény egyáltalán nem volt kielégítő. A felsorolás mutatja, hogy a negyvenes években a legnagyobb gazdasági jelentőséggel bíró városok kimaradtak a feldolgozásból. Ugy látszik, hogy az Iparegyesület sem volt valami nagyon megelégedve a statisztikai adatgyűjtés eredményével. Ez az elégedetlenség főleg a *Hetilap* második esztendejében jelentkezett erősebben, mikor az adatszolgáltatások és leírások nagyon meggyérültek. Valószínűleg kritikák is hangozhattak el, melyek hiúnak bélyegezték az egyesületnek azt a törekvését, hogy tisztán társadalmi úton összeállítsa Magyarország iparstatisztikáját és képet rajzoljon az ország gazdasági állapotáról. Főleg a trieszti *Lloyd* és a kormány által támogatott *Budapesti Híradó* voltak azok, amelyek állandóan támadták az Iparegyesületet és

polemizáltak a *Hetilap* cikkeivel. Ezekre a támadásokra. válaszol a *Hetilap* 1846 március 6-án. „*Legyen gondunk statisticánkra*“ című cikkében, amely *W.* betűvel van jegyezve. Ez a betű *Wargha Istvánt* fedí, aki 1846 elején vette át a szerkesztését *Vállas Antaltól* és 1847 derekán adta át *Fényes Eleknek*.

A cikkben *Wargha* szembeszáll azokkal, akik csak gúnyolódni tudnak, mindent kifogásolnak, de nem veszik tekintetbe azokat a nehézségeket, melyekkel a közgazdasági kérdések tárgyalásánál és megbízható adatok összegyűjtésénél az akadémiának és az *Iparegyesületnek* meg kell küzdeni: A kishitűekkel szemben megállapítja, hogy „ha egyesek jó akarata az ő (t. i. az *Iparegyesület*) dícséretes szándokával egy ösvényt tart, gazdag eredményeket lesz képes felmutatni, s az országos statistikai hivatalnak, mely annyira fontos és nélkülözhetetlen, minden józan polgár tudja, alapul szolgálhatand. Azért legyenek ezennel is felszólítva mindazok, kik az önismeretnek, a hazai erők megismertetésének, és a hazai állapotok felderítéséből származandó világosságnak baráti, miszerint a derék *iparegyesülettől*, mely kezdeményét vigasztaló kilátásokkal folytatja, szíves közre munkállásokat meg ne tagadják.“

Ezeket a buzdító sorokat hosszabb és a részletekre is kiterjedő fejtegetés követi, hogy mely szempontok lebegnek az egyesület statisztikai osztálya előtt. Ez a felsorolás tulajdonképpen összefüggő szövegben való előadása a kérdőív pontjainak, egyúttal pedig mintegy programja a javasolt statisztikai hivatalnak.

Wargha István felhívása azonban nem tudott életet önteni a statisztikai osztály munkásságába. Ugy látszik, az országban nem sokan voltak, akik hajlandók voltak a statisztikai adatgyűjtés fáradságos munkájára vállalkozni. A *Hetilap* még két esztendeig élt és 1848 tavaszán szűnt meg, de két esztendő alatt már összesen csak négy ilyen statisztikai leírás jelent meg benne. Más, sokkal égetőbb kérdések nyomultak előtérbe, melyek a figyelmet az ilyen fontos, de alapjában véve részletmunkáról elterelték.

A kísérlet azonban megérdemli, hogy ne menjen feledésbe. Első kísérlet volt ugyanis Magyarország gazdasági viszonyainak exakt adatok alapján való feldolgozására és vele kapcsolatban merült fel először egy országos statisztikai hivatal felállításának gondolata. Az *Iparegyesülettel* és *Védegylettel* együtt ezt a statisztikai próbálkozást is hely illeti meg a negyvenes évek gazdaságtörténetében.

(Szeged)

Tonelli Sándor